

С. В. Юшко

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, Харків, Україна, serhii.yushko@hneu.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6323-7687>

ПОКАЗНИКИ ВИКОНАННЯ БЮДЖЕТУ: ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті досліджено показники, на підставі яких оцінюється виконання бюджету в Україні. Охарактеризовано надходження й витрати бюджету, визначено їх головні складові. Розкрито особливості розрахунку величини бюджетного дефіциту, наведено факти нехтування нормами чинного національного законодавства і світовим досвідом управління таким дефіцитом. Висвітлено недоліки цього показника, а також важливість абсолютного значення бюджетного дефіциту в контексті його кореляції з фінансуванням бюджету. Розглянуто елементи фінансування, виокремлено основні з них із точки зору балансування головного кошторису країни. Описано зв'язок між показниками бюджетного дефіциту й фінансування, надходжень і витрат, чистих запозичень та суми державного боргу. На прикладах конкретних бюджетних років наведено випадки перевищення чистими запозиченнями загальної величини фінансування, підкреслено значущість показника таких запозичень при оцінюванні стану державних фінансів. Обґрунтовано потребу в подальшому пошуку шляхів підвищення якості управління бюджетними коштами, виваженого планування запозичень, проведення активних операцій бюджету з цінними паперами.

Ключові слова: бюджет, надходження бюджету, витрати бюджету, фінансування бюджету, дефіцит, профіцит, бюджетні запозичення.

Табл. 6. Літ. 18.

Serhii Yushko

Ph. D. (Economics), Assoc. Professor, Kharkiv National University of economics named after Simon Kuznets, Kharkiv, Ukraine, serhii.yushko@hneu.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6323-7687>

BUDGET PERFORMANCE INDICATORS: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Abstract. The article examines the indicators on the basis of which the budget execution in Ukraine is assessed. Budget revenues and expenditures are characterized. The paper demonstrates the features of calculating the budget deficit (surplus) in Ukraine before and after 2004 year, emphasizing that despite the special place of this indicator in the budget planning system, for various reasons for a number of years there was neglect of current regulations legislation and world experience in budget deficit management. It is emphasized the imperfection of the budget deficit indicator due to its inherent shortcomings, concluding that the absolute value of the budget deficit is important in connection with another indicator – budget financing. The components of budget financing are named and characterized. It was found that the most important role in the context of balancing the main budget of the state belongs to debt operations. It is demonstrated the relationship between indicators of budget deficit and financing (their modular values are the same), revenues and expenditures (identical provided the balances at the beginning and end of the reporting period), net borrowing and the amount of public

debt (the value of the latter increases / decreases by the amount net borrowing). The examples of specific budget years demonstrate the facts of exceeding the total amount of funding (budget deficit) by net borrowings of the state; the conclusion about the significance of the indicator of net borrowings in assessing the state of public finances is drawn; the need for further search for ways to improve the quality of budget management, thoughtful borrowing planning, the implementation of active budget operations with securities is stressed.

Keywords: budget, budget revenues, budget expenditures, budget financing, deficit, surplus, budget borrowings.

JEL classification: H62, H63, H69.

С. В. Юшко

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця, Харьков, Украина

**ПОКАЗАТЕЛИ ВЫПОЛНЕНИЯ БЮДЖЕТА:
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ**

Аннотация. В статье исследованы показатели, на основании которых оценивается выполнение бюджета в Украине. Охарактеризованы поступления и расходы бюджета, определены их главные составляющие. Раскрыты особенности расчета величины бюджетного дефицита, приведены факты пренебрежения нормами действующего национального законодательства и мировым опытом управления таким дефицитом. Освещены недостатки данного показателя, а также важность абсолютного значения бюджетного дефицита в контексте его корреляции с финансированием бюджета. Рассмотрены элементы финансирования, выделены основные из них с точки зрения балансировки главной сметы страны. Описана связь между показателями бюджетного дефицита и финансирования, поступлений и расходов, чистых заимствований и суммы государственного долга. На примерах конкретных бюджетных лет приведены случаи превышения чистыми заимствованиями общей величины финансирования, подчеркнута значимость показателя таких заимствований при оценке состояния государственных финансов. Обоснована необходимость в дальнейшем поиске путей повышения качества управления бюджетными средствами, взвешенного планирования заимствований, проведения активных операций бюджета с ценными бумагами.

Ключевые слова: бюджет, поступления бюджета, расходы бюджета, финансирование бюджета, дефицит, профицит, бюджетные займы.

Якісне оцінювання показників виконання бюджету має особливе значення. Це обумовлено, з одного боку, чималими обсягами коштів, зосереджених у зведеному бюджеті України (за підсумками 2019 р. – 1,29 трлн грн, або 32,5 % ВВП¹); з другого – тією обставиною, що наявні в державній і місцевих скарбницях ресурси накопичені здебільшого за рахунок їх примусового вилучення у платників податків та інших обов'язкових платежів із метою фінансування встановленого переліку видатків у ході виконання органами влади своїх повноважень. Збираючи в такий спосіб кошти в безпосе-

---

¹ Розраховано автором за офіційними даними Державної казначейської служби України (URL: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>); Державної служби статистики України (URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>).

редніх виробників ВВП, держава мала б гарантувати не менш ефективне їх використання, ніж самими економічними суб'єктами.

Питання оцінювання показників виконання державного й місцевих бюджетів входять до кола наукових інтересів багатьох дослідників. Окреслений проблематиці присвячено праці таких вітчизняних учених, як Т. І. Єфименко, О. П. Кириленко, І. О. Луніна, Ц. Г. Огонь, Ф. О. Ярошенко та ін. [1–5]. Вони досліджують динаміку складу і структури доходів та видатків бюджету, оцінюють ступінь виконання планів за бюджетними показниками, з'ясовують причини виявлених відхилень; обґрунтовують фактори формування доходів бюджету й фінансування його видатків; пропонують сучасні підходи до аналізу складання та виконання бюджетів із використанням економіко-математичних методів тощо.

Мета статті полягає в розгляді ключових показників, на підставі яких оцінюється виконання бюджету в Україні; з'ясуванні особливостей обчислення та значущості бюджетного дефіциту в системі показників планування й виконання бюджету; описі взаємозв'язку окремих бюджетних індикаторів у контексті розуміння специфіки формування надходжень і здійснення витрат бюджету, забезпечення ефективнішого управління бюджетними коштами.

Фінансова наука визначає низку абсолютних показників стану бюджету. Насамперед це доходи й видатки, бюджетний дефіцит (профіцит). Українське законодавство поряд із доходами та видатками виокремлює надходження й витрати бюджету. Згідно з нормами Бюджетного кодексу України, доходи та видатки є лише складовими, відповідно, надходжень і витрат. У табл. 1 наведено склад останніх на прикладі фактичних показників виконання Державного бюджету України за 2019 р. Як бачимо, доходи та видатки є

Таблиця 1. Надходження та витрати Державного бюджету України за 2019 р.

Надходження			Витрати		
Складові	Сума, млрд грн	Частка, %	Складові	Сума, млрд грн	Частка, %
Доходи	998,3	69,28	Видатки	1 075,1	75,09
Повернення кредитів до бюджету	7,3	0,51	Надання кредитів з бюджету	11,5	0,80
Запозичення	425,7	29,54	Погашення зобов'язань	345,2	24,11
Повернення коштів з депозитів	9,1	0,63	Розміщення коштів на депозитах	–	–
Надходження від продажу цінних паперів	–	–	Придбання цінних паперів	–	–
Надходження коштів від приватизації	0,5	0,04			
Разом	1 441,0	100,00	Разом	1 431,9	100,00

Складено за офіційними даними Державної казначейської служби України (URL: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>).

основними (за обсягом коштів, котрі надходять чи витрачаються) частинами надходжень і витрат бюджету. Складові останніх пов'язані між собою, що продемонстровано в табл. 1, і кожній статті надходжень (окрім коштів від приватизації) відповідає певна стаття витрат.

Головною рисою трактування доходів є їх надходження до бюджету на безповоротній основі. Зазначене не характерне для більшості інших складових доходів: вони залучаються до бюджету на умовах поворотності і платності (запозичення) або на завершальній стадії попередньо виконаних операцій – із надання внутрішніх кредитів, розміщення коштів на депозитах, придбання цінних паперів. Ще одному елементу надходжень державного бюджету – коштам від приватизації – властиві риси доходів (вони поповнюють скарбницю на безповоротній основі): не випадково до 2001 р. такі кошти зараховували до його дохідної частини й тільки з 2002 р. не вважають доходами, а розглядають виключно як складову надходжень. Для місцевих бюджетів, однак, надходження від приватизації (відчуження майна, що перебуває в комунальній власності згідно з бюджетною класифікацією) й надалі відображають у складі доходів таких бюджетів, а це порушує принцип уніфікації та єдиного підходу до тлумачення понять.

Фінансування видатків із бюджету передбачає надання коштів розпорядникам на *безповоротній* основі з обов'язковим дотриманням вимог щодо їх цільового та ефективного використання. Здійснення інших витрат завжди є або завершальним етапом попередньо виконаних операцій (запозичення коштів (надходження бюджету) тягне за собою їх наступне повернення кредиторів (витрати бюджету)), або початковою стадією окремих операцій – із депозитами (розміщення коштів на депозитах з їх наступним поверненням депозитними корпораціями на рахунки бюджету), цінними паперами (придбання цінних паперів із подальшим їх продажем), внутрішнього кредитування (надання внутрішніх кредитів з їх наступним поверненням позичальниками до бюджету).

Проаналізуємо значимість окремих складових надходжень і витрат державного бюджету України в динаміці починаючи з 2007 р., відколи Державна казначейська служба України розміщує показники виконання державної скарбниці на офіційному сайті (табл. 2 і 3).

Отже, незважаючи на першість показника доходів у надходженнях державного бюджету, значимими є й надходження від запозичень, частка котрих коливалася з 5,83 до 48,6 % за її середньої величини 29,33 % (див. табл. 2). Вага кожної з інших складових надходжень державного бюджету не перевищує в середньому 1 % за кожний рік досліджуваного періоду.

Як показано в табл. 3, частка видатків у аналізований період переважала відсоток інших складових витрат державного бюджету та становила 54,42–95 %. Значимими є також витрати, пов'язані з погашенням запозичень (за середньої частки 15,7 %, у 2015 р. сягають максимуму за досліджуваний період – 37,41 %) та з розміщенням коштів на депозитах і придбанням цінних паперів (за середньої частки 6,27 %, у 2014 р. становлять максимум за період –

Таблиця 2. Частка складових надходжень державного бюджету України протягом 2007–2019 рр., %

Показник	Значення		
	мінімальне	максимальне	середнє за період
Доходи	50,54 (2015 р.)	92,08 (2007 р.)	69,16
Запозичення	5,83 (2007 р.)	48,60 (2015 р.)	29,33
Повернення кредитів до бюджету	0,26 (2014 р.)	1,15 (2009 р.)	0,61
Надходження коштів від приватизації	0,01 (2015 р.)	2,81 (2011 р.)	0,54
Повернення коштів із депозитів, надходження від продажу цінних паперів	0* (2008, 2011–2014, 2016, 2017 рр.)	1,76 (2010 р.)	0,36

* У зазначені роки таких надходжень не було.

Складено за офіційними даними Державної казначейської служби України (URL: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>).

Таблиця 3. Частка складових витрат державного бюджету України протягом 2007–2019 рр., %

Показник	Значення		
	мінімальне	максимальне	середнє за період
Видатки	54,42 (2015 р.)	95,00 (2007 р.)	76,89
Погашення зобов'язань	2,25 (2008 р.)	37,41 (2015 р.)	15,70
Розміщення коштів на депозитах та придбання цінних паперів	0* (2018–2019 рр.)	18,11 (2014 р.)	6,27
Надання кредитів із бюджету	0,62 (2017 р.)	1,99 (2009 р.)	1,14

* У зазначені роки таких надходжень не було.

Складено за офіційними даними Державної казначейської служби України (URL: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>).

18,11 %). З 2011 р. Державна казначейська служба України у витратах на розміщення коштів на депозитах і придбання цінних паперів ці дві складові відображає окремими позиціями, а саме в частині розміщення коштів на депозитах та придбання цінних паперів. Аналіз свідчить, що розміщення коштів на депозитах спостерігалось лише у 2015 р., при цьому їхня частка в загальній сумі витрат на розміщення коштів на депозитах і придбання цінних паперів дорівнювала тільки 5,3 %, решта витрат (94,7 %) стосувалася, відповідно, придбання цінних паперів. Лише остання складова витрат зафіксована в кожному році періодів 2012–2014, 2016–2017 рр. Іншими словами, саме витрати на придбання цінних паперів були справді вагомими (з позиції обсягів витрачених коштів) у витратах державного бюджету на розміщення коштів на депозитах та придбання цінних паперів. За даними Державної казначейської служби України, протягом періоду з 1 січня 2011 р. по 1 січня 2020 р. обсяг цінних паперів у активах балансу держбюджету зріс із 75,4 до 507 млрд грн. Це стало результатом капіталізації (докапіталізації) за рахунок бюджету (зокрема через механізм збільшення статутних капіталів), низки банківських установ та інших структур, у т. ч. ПАТ “Державний

експортно-імпортний банк України”, ПАТ “Державний ощадний банк України”, ПАТ КБ “ПриватБанк”, НАК “Нафтогаз України”.

Наступний показник стану бюджету – його дефіцит (профіцит). Слід зауважити, що до 2003 р. включно його величина визначалася як різниця між доходами й видатками бюджету. Починаючи з 2004 р. дефіцит – це перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів із бюджету та їх поверненням). Отже, попередня формула дефіциту відкоригована на результат операцій кредитування, котрі являють собою нову форму відносин між бюджетом і розпорядниками та одержувачами коштів. За загальним правилом кошти, надані з бюджету, спрямовані на реалізацію передбачених програм і заходів та передаються у виконання розпорядників і одержувачів на безповоротній основі. Операції кредитування проводяться на умовах терміновості, поворотності й платності. З одного боку, це форма підтримки певних галузей (бюджетні кредити є більш прийнятною та вигідною формою для позичальників таких коштів); з другого – реальна економія коштів бюджету, адже вони надаються в тимчасове користування з вимогою повернення. До речі, досить часто у формі таких операцій відображають не безпосереднє кредитування з бюджету тих чи інших суб’єктів, а так зване вимушене, тобто відображення у формі наданого кредиту вимоги держави до позичальників, за яких вона повернула борги кредиторам у рамках гарантованих нею запозичень.

Розрахований показник дефіциту збільшується на суму виданих кредитів та зменшується на суму їх повернення. Слід зазначити, що частка операцій кредитування в операціях із бюджетними коштами є неістотною – в середньому 0,61 % у надходженнях (у частині кредитів, повернених до бюджету) та 1,14 % у витратах (в частині наданих кредитів) (див. табл. 2, 3), а тому не має відчутного впливу на величину бюджетного дефіциту. Розглянемо показники останнього в динаміці (табл. 4).

Таким чином, за офіційними даними Державної казначейської служби України, за досліджуваний період держбюджет щороку виконувався з дефіцитом, величина якого коливалася від 9,8 млрд грн у 2007 р. до 81 млрд грн у 2019 р. Окремі з наведених у табл. 4 відносних показників дефіциту свідчать, що найгіршим співвідношення обсягу дефіциту й доходів / ВВП країни було у 2010 р. – 26,7 і 5,73 % відповідно; найнижчі показники характерні для 2008 р. – 5,4 та 1,26 %. При цьому їх середнє значення становило 12,2 % доходів бюджету і 2,86 % ВВП.

Показникові бюджетного дефіциту відводиться особливе місце в профільному законодавстві. Так, у 1995 р. відповідно до вимог Закону України “Про бюджетну систему України” від 05.12.1990 № 512-XII (діяв із 1 січня 1991 р. до 23 липня 2001 р.) [6] уперше прийнято Основні напрями бюджетної політики на 1996 рік (так звану бюджетну резолюцію). Закон № 512-XII не містить жорстких вимог до її змісту: згідно зі ст. 7 цього закону, остання “в загальному вигляді окреслює пріоритети бюджетної політики держави на наступний бюджетний рік” [6]. До переліку таких пріоритетних питань у

Таблиця 4. Динаміка показників дефіциту державного бюджету України у 2007–2019 рр., млрд грн

Рік	Доходи	Видатки	Надання кредитів	Повернення кредитів	Дефіцит бюджету		
					Обсяг, млрд грн	Частка в доходах бюджету, %	Частка у ВВП, %
2007	165,9	174,3	2,7	1,2	-9,8	-5,9	-1,31
2008	231,7	241,5	3,5	0,7	-12,5	-5,4	-1,26
2009	209,7	242,4	6,7	3,9	-35,5	-16,9	-3,75
2010	240,6	303,6	4,7	3,4	-64,3	-26,7	-5,73
2011	314,6	333,5	7,0	2,3	-23,6	-7,5	-1,75
2012	346,1	395,7	6,1	2,3	-53,4	-15,4	-3,66
2013	339,2	403,5	6,0	5,5	-64,7	-19,1	-4,25
2014	357,1	430,2	6,7	1,8	-78,1	-21,9	-4,92
2015	534,7	576,9	7,2	4,3	-45,2	-8,4	-2,27
2016	616,3	684,9	7,1	5,5	-70,3	-11,4	-2,95
2017	793,4	839,5	7,9	6,0	-47,9	-6,0	-1,60
2018	928,1	985,9	8,3	6,8	-59,3	-6,4	-1,66
2019	998,3	1 075,1	11,5	7,3	-81,0	-8,1	-2,04

Складено за офіційними даними Державної казначейської служби України (URL: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>) та Державної служби статистики України (URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>).

бюджетних резолюціях на 1996–2002 рр. логічно потрапляє й бюджетний дефіцит. При цьому, якщо в ряді таких резолюцій наведено досить конкретні рекомендації щодо розміру бюджетного дефіциту, котрий повинен бути ухвалений законом про держбюджет (наприклад, “скоротити загальний розмір бюджетного дефіциту до 6 % ВВП” у 1996 р. та “до 5 % ВВП” у 1997–1998 рр., “сформувати проект бюджету бездефіцитним” у 2001–2002 рр.), то окремі з них мають загальний, декларативний характер на кшталт “установити обґрунтований граничний розмір дефіциту бюджету виходячи з макроекономічних показників та основних напрямів бюджетної політики на 1999 р.”. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 № 2542-III (діяв із 24 липня 2001 р. до 31 грудня 2010 р.) і оновлений, від 08.07.2010 № 2456-VI, що набрав чинності з 1 січня 2011 р., містять уже чітку норму, відповідно до якої проект Основних напрямів бюджетної політики, розроблений Урядом, повинен включати пропозиції щодо граничного розміру дефіциту (профіциту) державного бюджету в плановому бюджетному періоді (згідно з Кодексом від 21.06.2001, у відсотках до прогнозного річного обсягу ВВП).

У постановах Верховної Ради України стосовно основних напрямів бюджетної політики, котрі відповідно до вимог ст. 33 Бюджетного кодексу України приймаються за результатами парламентських слухань із цього питання, щодо бюджетів на 2003–2007 рр. зауважується, що розроблені Урядом напрями бюджетної політики беруться до відома (2003–2006 рр.) або схвалюються (2007 р.). Прийняті Верховною Радою постанови наразі не розкривають інформації, котра наведена в урядових проектах, а текст останніх не

оприлюднений на офіційних сайтах. Тож з'ясувати рівень дефіциту, якого рекомендувала дотримуватися влада при ухваленні законів про держбюджет на 2004–2007 рр., не видається можливим. Стосовно держбюджету на 2003 р. слід зазначити, що згідно з Постановою Верховної Ради України від 04.07.2002 № 32-IV [7] пріоритетним напрямом бюджетної політики на 2003 рік є, зокрема, забезпечення безумовної збалансованості бюджету та рекомендація сформувати бездефіцитний бюджет. Основні напрями бюджетної політики на 2008–2010 рр. ухвалюються Урядом як бюджетні декларації, попри те, що документ із такою назвою Бюджетним кодексом не передбачений. У цих деклараціях рекомендовано встановити бюджетний дефіцит на “економічно безпечному рівні” (2008 р.), на “економічно безпечному рівні, але не більш як 2 % ВВП” (2009 р.), “на рівні 3 % від ВВП щодо бюджету розвитку та бездефіцитним щодо поточного бюджету” (2010 р.). Наразі розроблені Урядом декларації Верховною Радою не розглядалися, оскільки, за оцінкою депутатів, не відповідали нормам Бюджетного кодексу. Тому Основні напрями бюджетної політики на 2008–2010 рр. прийняті не були [8]. На 2011–2013 рр. вони були розроблені й затверджені згідно з нормами чинного законодавства: граничні обсяги бюджетного дефіциту на ці роки визначено на рівні 4,5, 2,5, 0,8–1 % ВВП відповідно; на кожний рік протягом 2014–2017 рр. та на трирічні періоди 2018–2020 і 2019–2021 рр. у контексті переходу до середньострокового бюджетного планування – затверджені лише у формі проектів постанов Верховної Ради України, стадія ухвалення цими нормативними документами пройдена не була.

З 11 січня 2019 р. набирають чинності зміни до Бюджетного кодексу України, котрими на якісно інший, істотно вищий рівень піднесено планування бюджету: основний документ середньострокового бюджетного планування, котрий окреслює засади бюджетної політики й показники державного бюджету на середньостроковий період, що водночас є основою для складання проекту Державного бюджету України й прогнозів місцевих бюджетів, – Бюджетна декларація – віднині поповнює оновлене бюджетне законодавство, а її розгляд із прийняттям рішення щодо неї визначені першою стадією бюджетного процесу. Важливим є також те, що віднині окреслений Бюджетною декларацією показник дефіциту державного бюджету на кожен рік середньострокового періоду не може перевищувати 3 % прогнозного номінального обсягу ВВП України на відповідний рік [9].

По завершенні вже майже дворічного періоду з моменту набрання чинності Законом України “Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування” від 06.12.2018 № 2646-VIII [10] можна сказати, що суттєвих, якісних змін у плануванні показників бюджету поки не відбулося. Бюджетна декларація, по суті, замінила собою Основні напрями бюджетної політики, при її затвердженні охоплюється трирічний період (плановий і наступні за плановим два бюджетних періоди). Однак, як вказувалось, проекти Основних напрямів бюджетної політики на 2018–2020, 2019–2021 рр. також затверджували-

ся на трирічний період. Нерозв'язаною залишається проблема, котра є актуальною останніх сім років (з 2014 р.): документ, який має визначати засади бюджетної політики, й надалі не затверджується. Так, Бюджетна декларація, розроблена Міністерством фінансів України на 2019–2021 рр., не була ухвалена Урядом, а з квітня до кінця 2020 р. через невизначеність, спричинену пандемією коронавірусу, взагалі призупинено дію ст. 33 Бюджетного кодексу України, що висуває вимоги до складання Бюджетної декларації. Як слушно зауважується, відсутність цього документа підвищує ризик “ручного” розподілу та розпорошення бюджетних видатків без практичного узгодження зі стратегічними цілями держави [11]. Заморожена до кінця 2020 р. також вимога щодо необхідності дотримання граничної величини бюджетного дефіциту на рівні 3 % ВВП.

Отже, протягом 1991–2020 рр. Основні напрями бюджетної політики були ухвалені лише на 1996–2007 і 2011–2013 рр., тобто 15 разів замість 30-и. Для дев'яти результативних років у прийнятих нормативних документах чітко рекомендовано граничні обсяги бюджетного дефіциту. Важливо з'ясувати також, як виконувалися рекомендації, надані в Основних напрямках бюджетної політики при ухваленні законів про бюджет. Ми вибірково дослідили це питання та побачили, що вони досить часто не дотримувалися. Наприклад, бюджети на 2001–2003 рр. проголошувались бездефіцитними, однак у прийнятих законах про бюджет така вимога додержана тільки щодо 2001 р., у 2002 і 2003 рр. дефіцит (згідно з першою редакцією зазначених законів) затверджено в розмірі 4,18 млрд та 2,03 млрд грн. Граничні обсяги бюджетного дефіциту, встановлені для бюджетів 2011–2013 рр., не дотримано стосовно 2013 р. (за норми 0,8–1 % первісно затверджений дефіцит сягнув 2,7 %, а після внесених змін – 3,7 % ВВП).

На значимості показника бюджетного дефіциту наголошується й у інших документах і розробках учених. Так, дефіцит бюджету називається важливим макроекономічним показником, котрий характеризує стійкість економічної системи [12], критерієм фіскальної ефективності бюджетної політики [13], бюджетної безпеки як підскладової фінансової та економічної безпеки загалом [14]; відносна величина бюджетного дефіциту підпадає під обмеження відповідно до фіскальних правил більшості країн сучасного світу, в т. ч. України [15]. Показники бюджетного дефіциту широко застосовують, безпосередньо чи опосередковано (через співвідношення доходів і видатків), при оцінюванні фінансового стану, обґрунтуванні ступеня платоспроможності, фінансової стійкості й фінансової безпеки місцевих бюджетів. Утім, підкреслювана значимість цього показника є до певної міри перебільшеною. Для обґрунтування та доведення нашої точки зору проведемо паралель, порівнявши показники прибутку як результату діяльності суб'єкта господарювання й бюджетного дефіциту як результату виконання державного чи місцевого бюджету.

Прибуток підприємства є різницею між доходами та витратами суб'єкта господарювання, при цьому в основу цього математичного розрахунку по-

кладено два важливих принципи: 1) нарахувань, за котрим доходи й витрати відображаються в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів; 2) відповідності, за яким при визначенні фінансового результату порівнюють доходи з витратами, що були здійснені для одержання цих доходів. Тільки за умови дотримання цих принципів можливий фінансовий результат, що відображає реальну картину ефективності діяльності суб'єкта господарювання¹.

Показник бюджетного дефіциту державного й місцевих бюджетів також обчислюють шляхом порівняння доходів і видатків (з урахуванням сальдо операцій кредитування) бюджету. Однак доходи та видатки, суми виданих і повернутих кредитів обліковують за касовим методом. Негативні наслідки такого підходу, потенційні обсяги викривлень величини доходів, видатків, а отже, й сум бюджетного дефіциту розкрито нами в попередніх працях [16; 17].

Другий із вказаних принципів – відповідності доходів і витрат – при визначенні результату виконання бюджету просто не може й не повинен дотримуватися на практиці. Доходи бюджету включають переважно суми коштів, що на безповоротній основі надходять до скарбниці від платників податків та інших обов'язкових платежів. Наразі видатки – це кошти, які спрямовуються на забезпечення діяльності низки бюджетних установ, підтримку окремих галузей економіки, верств чи груп населення, адміністративно-територіальних утворень тощо. Безпосереднього, прямого зв'язку між показниками доходів і видатків бюджету, суб'єктами, котрі забезпечують формування доходів бюджету, й суб'єктами – одержувачами коштів немає та не може бути: останні надходять від одних суб'єктів, спрямовуються іншим, додержання принципу еквівалентності не передбачене.

У зв'язку з цим бюджетний дефіцит (профіцит) коректніше трактувати не як результат виконання бюджету (в економічному сенсі про результат, ефективність не йдеться), а відповідно до справжньої сутності цього показника, як бюджетне сальдо – перевищення видатків бюджету (з урахуванням сальдо операцій кредитування) над доходами або доходів над видатками (з урахуванням сальдо операцій кредитування). Загальноприйняте ставлення до бюджетного профіциту, за которого він оцінюється як небажаний, а його наявність свідчить про вилучення державою зайвих ресурсів, котрі могли бути ефективніше використані суб'єктами господарювання та населенням, також опосередковано підтверджує коректність нашої точки зору: коли мається на увазі саме результат, він повинен коливатися в діапазоні $[0; \infty]$, його зростання повинне сприйматися тільки позитивно. Наразі, згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки

¹ При цьому ми свідомо залишаємо поза увагою вплив прийнятих конкретним суб'єктом господарювання принципів, методів і процедур облікової політики, зокрема обраних способів оцінки вибуття запасів, нарахування амортизації за необоротними активами, підходів до формування резервів і забезпечень тощо, які також позначаються на кінцевому фінансовому результаті таких суб'єктів.

України, оптимальним визначено відсоткове співвідношення дефіциту (профіциту) державного бюджету і ВВП у діапазоні від -2 до 3% , а показники, нижчі за -6% та вищі від 10% , вважаються критичними [14].

Варто наголосити, що більшість місцевих бюджетів, виходячи з наявних законодавчих обмежень, по суті, взагалі не можуть бути прийняті з дефіцитом. Ми досліджували це питання раніше [17]. Так, незважаючи на доволі широкий перелік дозволених законодавством складових фінансування дефіциту місцевих бюджетів (залишки бюджетних коштів, повернення коштів із депозитів, надходження від продажу цінних паперів, здійснені запозичення), фактично єдиним джерелом фінансування такого дефіциту, котре дає змогу не лише ліквідувати брак коштів у місцевих скарбницях, а й веде до реального надходження ресурсів до бюджетів, не потребуючи при цьому попереднього еквівалентного витрачання коштів, є місцеві запозичення. Оскільки право здійснювати місцеві запозичення, згідно з вимогами чинного бюджетного законодавства й з огляду на факт окупації Російською Федерацією частини українських територій, сьогодні має незначна кількість місцевих рад (щодо внутрішніх запозичень і шляхом отримання кредитів (позик) від міжнародних фінансових організацій – виключно обласні та міські ради; стосовно інших зовнішніх запозичень – Київська міська рада й міські ради міст обласного значення). Решта місцевих бюджетів, відповідно, повинні бути збалансованими. Ми оминаємо увагою можливу незбалансованість бюджетів у межах залишків коштів, операцій з управління ліквідністю бюджетними коштами, що проводяться, а також поширені ситуації із затвердженням дефіциту за спеціальним фондом бюджетів та профіциту (в тому самому обсязі) за загальним фондом в умовах їх загальної збалансованості. В описаних обставинах результат виконання більшості місцевих бюджетів юридично не може бути від'ємним: навіть у разі існування потенційних видатків, котрі варто профінансувати, реалізовувати це можна тільки в межах наявних доходів. Інакше кажучи, збалансовані місцеві бюджети є швидше результатом дотримання вимог чинного бюджетного законодавства, ніж реальним станом виконання відповідного бюджету.

Наразі абсолютне значення бюджетного дефіциту важливе в контексті того, що нестачу коштів слід перекривати фінансуванням. Якщо цього не зробити, частина витрат, у т. ч. видатків загалом (через брак коштів), не зможе бути здійснена. Розглянемо потенційні джерела фінансування дефіциту, окреслені чинним бюджетним законодавством, на прикладі фінансування державного бюджету України у 2019 р. (табл. 5).

Як бачимо, фінансування проводиться шляхом здійснення боргових, активних (із цінними паперами й депозитами в контексті управління ліквідністю коштів та за рахунок зміни залишків бюджетних коштів) операцій, а також забезпечення надходжень від приватизації державного майна. При цьому безпосереднє фінансування в кінцевому підсумку забезпечує сальдо за борговими (різниця між сумою отриманих і повернутих запозичень), активними (різниця між сумою надходжень від продажу цінних паперів та

Таблиця 5. Фінансування державного бюджету України у 2019 р., млрд грн

Джерело фінансування	Обсяг коштів
Фінансування за борговими операціями	80 483,9
Запозичення	425 696,5
Погашення	-345 212,6
Надходження від приватизації державного майна	549,5
Фінансування за активними операціями	-39,7
Зміни обсягів депозитів і цінних паперів, що використовуються для управління ліквідністю	9 117,6
Повернення бюджетних коштів з депозитів	-
Надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів	9 117,6
Розміщення бюджетних коштів на депозитах	-
Придбання цінних паперів	-
Зміни обсягів бюджетних коштів	-9 157,4
На початок періоду	35 259,3
На кінець періоду	42 251,5
Інші розрахунки	-2 165,1
Всього	80 993,7

Складено за офіційними даними Державної казначейської служби України (URL: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>).

сумою коштів, витрачених на їх придбання, сумою коштів, повернутих з депозитів і розміщених на них, різниця між залишком коштів бюджету на початок та кінець звітного періоду) операціями й надходження від приватизації державного майна (*див.* табл. 5). Обсяг фінансування за модулем відповідає розміру бюджетного дефіциту (профіциту). Саме в такий спосіб забезпечується балансування бюджету. У 2019 р. наявний бюджетний дефіцит у сумі 80 993,7 млрд грн був профінансований за рахунок наведених у табл. 5 джерел загалом повністю, при цьому лєвова частка (понад 99 %) припадала на боргові операції.

До речі, складові фінансування (за винятком зміни обсягів бюджетних коштів) є елементами надходжень (запозичення, надходження коштів від приватизації, повернення коштів з депозитів, надходження від продажу цінних паперів) та витрат (погашення зобов'язань бюджету, розміщення коштів на депозитах, придбання цінних паперів) бюджету, що стає очевидним при дослідженні й порівнянні даних таблиць 1 і 5. Різниця між величиною надходжень державного бюджету за 2019 р. (1441 млрд грн) та розміром витрат бюджету за цей рік (1431,9 млрд грн) у 9,1 млрд грн відповідає зміні обсягів бюджетних коштів. За незмінних залишків останніх на початок і кінець звітного періоду, відсутності впливу змін валютних курсів тощо величина надходжень бюджету узгоджується з розміром його витрат.

Розглянемо джерела фінансування державного бюджету України за кожний рік у період 2007–2019 рр. (табл. 6).

Насамперед варто зауважити, що суми фінансування, наведені в табл. 6, відповідають показникам бюджетного дефіциту, відображеним у табл. 4; на

Таблиця 6. Фінансування державного бюджету України протягом 2007–2019 рр., млрд грн

Рік	Фінансування за борговими операціями	Надходження від приватизації	Операції з цінними паперами й депозитами	Зміни залишків коштів та інші розрахунки	Разом
2007	4,0	2,5	0,1	3,2	9,8
2008	27,3	0,5	-17,5	2,2	12,5
2009	89,7	0,8	-50,6	-4,4	35,5
2010	97,6	1,1	-7,2	-27,3	64,3
2011	35,0	11,5	-21,4	-1,6	23,6
2012	41,7	6,8	-7,0	12,0	53,4
2013	81,0	1,5	-14,7	-3,1	64,7
2014	201,8	0,5	-123,3	-0,9	78,1
2015	117,5	0,2	-74,6	2,1	45,2
2016	177,3	0,2	-129,2	22,0	70,3
2017	120,4	3,4	-70,7	-5,2	47,9
2018	52,1	0,3	1,0	5,9	59,3
2019	80,5	0,5	9,1	-9,2	81,0

Складено за офіційними даними Державної казначейської служби України (URL: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>).

зв'язку між цими показниками вже наголошувалось. Потрібно лише пояснити, чому окремі складові фінансування (на прикладі табл. 6 – операції з цінними паперами, депозитами та зміна залишків коштів) мають від'ємне значення. На практиці, між іншим, від'ємним може бути й сальдо фінансування за борговими операціями. Число з мінусом свідчить, що сума надходжень у рамках операції фінансування є меншою за суму витрат: більше цінних паперів придбано, ніж реалізовано; коштів розміщено на депозитах, аніж повернено з них; повернено за раніше здійсненими запозиченнями, ніж надійшло останніх; залишки коштів на кінець періоду зросли порівняно з початком періоду.

Від'ємні сальдо операцій із цінними паперами, характерні для більшості років досліджуваного періоду (те, що це саме операції з цінними паперами у складі операцій із цінними паперами й депозитами, було підкреслено вище), означають також: придбання цінних паперів було профінансоване за рахунків здійснених запозичень і надходжень від приватизації. Хоча це привело до зростання активів бюджету, якості останніх, а в окремих випадках і доцільність подібних операцій викликають сумніви [18]. У будь-якому разі додаткові запозичення з метою придбання цінних паперів, у т. ч. через механізм збільшення статутних капіталів відповідних суб'єктів, обумовили автоматичне зростання суми державного боргу, контроль формування котрого й без того великою мірою втрачено.

Окремо слід зупинитися на фінансуванні за рахунок зміни залишків бюджетних коштів. Додатні значення цього показника, які спостерігалися у 2007–2008, 2012, 2015–2016 і 2018 рр., свідчать про те, що залишки коштів на

кінець року скоротилися порівняно з його початком, виступивши джерелом фінансування частини дефіциту. За від'ємного показника, зафіксованого у 2009–2011, 2013–2014, 2017, 2019 рр., залишки коштів збільшилися на кінець року проти його початку. В умовах наявного бюджетного дефіциту це стало можливим завдяки відповідним запозиченням та надходженням від приватизації, а в 2019 р. – також надходженням від продажу цінних паперів. Такий підхід потребує ретельнішого дослідження. Проте навіть за попередніми даними очевидно: в разі якіснішого управління залишками коштів на рахунках бюджету обсяги позикових операцій можна було б зменшити, що важливо, адже всі запозичення вимагають плати за їх використання, а отже, додаткових видатків бюджету.

Чільне місце серед операцій фінансування належить фінансуванню за борговими операціями. Щороку спостерігалось перевищення сум запозичень над сумами коштів, повернених кредиторам. Сальдо за цими операціями коливалось від 4 млрд грн у 2007 р. до 177,3 млрд грн у 2016 р., обсяги запозичень і повернених коштів – від 10,5 млрд до 514,1 млрд грн та від 6 млрд до 416,6 млрд грн відповідно.

Як бачимо з табл. 6, через від'ємні показники по операціях із цінними паперами й депозитами, зменшення залишків коштів на кінець звітного періоду порівняно з його початком, сума фінансування за борговими операціями у 2008–2011, 2013–2017 рр. виявилася більшою від загального обсягу фінансування. Це сталося тому, що частина запозичень була спрямована не на погашення бюджетного дефіциту, а на фінансування відповідних активних операцій. Варто наголосити: з точки зору державних фінансів важливим є не лише загальний обсяг фінансування, а й сума чистих запозичень (різниця між отриманими та поверненими запозиченнями), оскільки саме цей показник безпосередньо впливає на величину одного з індикаторів, котрі враховуються при визначенні рівня боргової (а отже, й фінансової та економічної) безпеки країни, – державного боргу. Таку залежність легко простежити, аналізуючи зміну останнього в розрізі валют, у яких здійснювалися запозичення. В іншому разі, при оцінюванні зміни величини державного боргу в гривневому, доларовому чи будь-якому іншому еквіваленті, на показники впливатимуть також коливання валютних курсів.

За результатами проведеного дослідження доходимо таких висновків.

Виконання бюджету оцінюється з використанням показників надходжень бюджету, котрі включають його доходи, повернення кредитів, запозичення, надходження коштів від приватизації, від продажу цінних паперів, повернення з депозитів, і витрат бюджету, до яких відносять його видатки, надання кредитів, погашення зобов'язань, розміщення коштів на депозитах, придбання цінних паперів.

Найвагомішу роль у складі надходжень та витрат бюджету відіграють відповідно його доходи й видатки, протягом більшості років суттєвою є також частка боргових операцій як у надходженнях, так і у витратах бюджету, що вказує на роль зазначених операцій у балансуванні головного кошторису

країни. Зростання обсягу операцій із придбання цінних паперів у окремі роки пов'язане з активною участю держави в підтримці окремих банківських установ та інших підприємницьких структур у обмін на корпоративні права останніх.

Показник бюджетного дефіциту, що обчислюється за правилами, встановленими чинним законодавством, є відображенням бюджетного сальдо – різниці між сумою доходів і видатків бюджету з урахуванням сальдо операцій кредитування. Цей показник не дає змоги точно характеризувати результати виконання бюджету через притаманні йому недоліки (застосування касового методу обліку виконання бюджету, заборона ухвалювати незбалансовані кошториси для більшості місцевих бюджетів тощо). Абсолютне значення бюджетного дефіциту важливе в контексті зв'язку з іншим показником – фінансуванням бюджету, котрий, відповідаючи за модулем розміру дефіциту, характеризує джерела коштів для покриття наявної незбалансованості між доходами й видатками (з урахуванням сальдо операцій кредитування).

Бюджетному дефіциту відведено особливе місце в системі бюджетного планування. Це один із показників, що має знаходити відображення в бюджетних резолюціях (Основних напрямках бюджетної політики, Бюджетній декларації) – документах, на підставі яких приймаються проекти закону про бюджет. З різних причин настанови офіційних органів щодо доцільних розмірів бюджетного дефіциту протягом тривалого часу були переважно декларативними та не дотримувалися на практиці. Нехтування нормами чинного законодавства, світовим досвідом у питаннях управління дефіцитом призводить до негативних фінансових наслідків для державних фінансів.

Фінансування дефіциту державного бюджету здійснюється шляхом проведення боргових, активних операцій і забезпечення надходжень від приватизації державного майна. Чільне місце у фінансуванні посідають саме боргові операції. В окремі роки запозичені кошти спрямовуються не лише на погашення бюджетного дефіциту, а й на фінансування окремих активних операцій, у результаті чого сума фінансування за борговими операціями (чистими запозиченнями) перевищує загальний обсяг фінансування. Величину чистих запозичень варто обов'язково брати до уваги при оцінюванні стану державних фінансів, адже саме цей показник пояснює причини зміни розміру державного боргу за звітний період. Решта змін обумовлена коливаннями валютних курсів.

Додаткові запозичення в досліджуваній період задля фінансування активних операцій, у т. ч. забезпечення зростання залишків бюджетних коштів на кінець періоду порівняно з його початком, вимагають ретельнішого аналізу обґрунтованості та доцільності їх проведення. Проблема пошуку шляхів підвищення якості управління бюджетними коштами, виваженого планування запозичень залишається актуальною.

Відображений у дослідженні зв'язок між показниками бюджетного дефіциту та фінансування (їхні модульні значення є однаковими), надходжень і

витрат (тотожні за умови незмінності залишків коштів на початок і кінець звітного періоду), чистих запозичень та суми державного боргу (розмір останнього збільшується/зменшується на суму чистих запозичень) важливий із точки зору усвідомлення особливостей формування складових надходжень і здійснення витрат бюджету, планування бюджетних показників та управління бюджетними коштами.

Список використаних джерел

1. Єфименко Т. І. Динаміка доходів бюджету та валового внутрішнього продукту: методологія і методика порівняльного аналізу. *Наукові праці НДФІ*. 2004. № 1-2. С. 11–21.
2. Кириленко О. П. Дохідна база місцевих бюджетів в умовах реформування бюджетної та податкової системи. *Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ* : матеріали наук. конф. проф.-виклад. складу. Тернопіль : Вектор, 2011. С. 6–10.
3. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів : монографія / І. О. Луніна, О. П. Кириленко, А. В. Лучка та ін. ; за ред. І. О. Луніної ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. Київ, 2010. 320 с.
4. Огонь Ц. Г. Доходи бюджету України: теорія та практика : монографія. Київ : КНТЕУ, 2003. 580 с.
5. Державний бюджет і бюджетна стратегія 2012–2014: стабілізація та сталий розвиток в умовах реформування економіки України / за ред. Ф. О. Ярошенко ; ДННУ “Акад. фін. управління”. 2-ге вид., переробл. Київ, 2011. 704 с.
6. Про бюджетну систему України : закон України від 05.12.1990 № 512-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/512-12#Text>.
7. Про Основні напрями бюджетної політики на 2003 рік : постанова Верховної Ради України від 04.07.2002 № 32-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32-15#Text>.
8. Дмитренко Г. Основні напрями бюджетної політики: трансформація ролі в бюджетному процесі. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. Вип. 2. С. 78–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_2_11.
9. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/print1391534861066655>.
10. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування : закон України від 06.12.2018 № 2646-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2646-19#Text>.
11. Дешко А. Л. Напрями формування і реалізації бюджетної політики на середньострокову перспективу : аналіт. записка / НІСД. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-07/budgetna-polityka.pdf>.
12. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки. Київ : Знання, 2006. 435 с.
13. “Бюджет зростання” як засіб стимулювання підприємницької активності в Україні : матеріали 14 засідання круглого столу “Безпека економічних трансформацій” / НІСС. 2001. 18 квіт. URL: <http://old.niss.gov.ua/table/jalilo14/txt4.htm#A1>.
14. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.

15. Богдан Т. П. Фіскальні правила як важлива складова прогресивних фіскальних інститутів. *Фінанси України*. 2016. № 4. С. 7–26.
16. Юшко С. В. До питання оцінки результатів виконання державного бюджету України за доходами. *Фінанси України*. 2014. № 12. С. 42–55.
17. Юшко С. В. Дефіцит місцевих бюджетів в Україні та джерела його фінансування: теоретико-правові і практичні аспекти. *Формування фінансового механізму сталого розвитку України* : монографія / за ред. О. П. Кириленко, О. І. Тулай. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. С. 66–77.
18. Бублик Є., Брус С., Шелудько Н. Рекапіталізовані державою банки: проблеми та перспективи продажу. *Економіст*. 2013. № 12. С. 12–15. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/econ_2013_12_7.pdf.

References

1. Iefymenko, T. (2004). Dynamics of budget revenues and gross domestic product: methodology and methods of comparative analysis. *RFI Scientific Papers*, 1-2, 11–21 [in Ukrainian].
2. Kyrylenko, O. P. (2011). Revenue base of local budgets in terms of reforming the budget and tax system. *Methodological problems of financial theory and practice in the context of systemic reforms*, 6–10. Ternopil: Vector [in Ukrainian].
3. Lunina, I. O. (2010). *Diversification of local budget revenues*. Kyiv: NAS of Ukraine, Institute of Economics and Forecasting [in Ukrainian].
4. Ohon, Ts. H. (2003). *Budget revenues of Ukraine: theory and practice*. Kyiv: KNTEU [in Ukrainian].
5. Yaroshenko, F. O. (Ed.). (2011). *State Budget and Budget Strategy 2012–2014: Stabilization and Sustainable Development in the Conditions of Reforming Ukraine's Economy* (2nd Ed.). Kyiv: SESE “The Academy of Financial Management” [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada of Ukraine. (1990). *About the budget system of Ukraine* (Act No. 512-XII, December 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/512-12#Text> [in Ukrainian].
7. Verkhovna Rada of Ukraine. (2002). *About the Main directions of budgetary policy for 2003* (Act No. 32-IV, July 4). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32-15#Text> [in Ukrainian].
8. Dmytrenko, H. (2009). The main directions of budget policy: the transformation of the role in the budget process. *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 2, 78–86. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_2_11 [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine. (2010). *Budget Code of Ukraine* (Act No. 2456-VI, July 8). Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/print1391534861066655> [in Ukrainian].
10. Verkhovna Rada of Ukraine. (2018). *On amendments to the Budget Code of Ukraine regarding the introduction of medium-term budget planning* (Act No. 2646-VIII, December 6). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2646-19#Text> [in Ukrainian].
11. Deshko, A. L. (2020). *Directions of formation and implementation of budget policy for the medium term*. Kyiv: NISS. Retrieved from <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-07/budjetna-polityka.pdf> [in Ukrainian].
12. Shvaika, L. A. (2006). *State regulation of Economy*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

13. NISS. (2001, April 18). *"Growth Budget" as a means of stimulating entrepreneurial activity in Ukraine* (Materials of the 14th round table "Security of economic transformations"). Retrieved from <http://old.niss.gov.ua/table/jalilo14/txt4.htm#A1> [in Ukrainian].
14. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. (2013). *About the statement of Methodical recommendations concerning calculation of level of economic safety of Ukraine* (Order No. 1277, October 29). Retrieved from http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm [in Ukrainian].
15. Bohdan, T. (2016). Fiscal rules as an essential component of advanced fiscal institutions. *Finance of Ukraine*, 4, 7–26 [in Ukrainian].
16. Yushko, S. (2014). The issue of assessment of results of the state budget of Ukraine execution by revenues. *Finance of Ukraine*, 12, 42–55 [in Ukrainian].
17. Yushko, S. (2017). Deficit of local budgets in Ukraine and sources of its financing: theoretical-legal and practical aspects. *Formation of the financial mechanism of sustainable development of Ukraine*, 66–77. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
18. Bublyk, Ye., Brus, Ye., & Sheludko, N. (2013). Banks recapitalized by state: problems and prospects of selling. *Ekonomist*, 12, 12–15. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/econ_2013_12_7.pdf [in Ukrainian].